

Teresa Giza, Jolanta Massalska

Realizowanie zadań dotyczących kształcenia i opieki nad uczniami zdolnymi przez nauczycieli i pedagogów

Studia Pedagogiczne. Problemy Społeczne, Edukacyjne i Artystyczne 19,
249-261

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Realizowanie zadań dotyczących kształcenia i opieki nad uczniami zdolnymi przez nauczycieli i pedagogów

Realization of tasks concerning the education and care of gifted pupils
by teachers and educators

Wprowadzenie

Podstawowe kwestie związane z kształceniem uczniów zdolnych w Polsce zostały określone w ustawie o systemie oświaty z dnia 7 września 1991 roku. Przewiduje ona pomoc uczniom szczególnie uzdolnionym przede wszystkim w postaci zapewnienia indywidualnych programów nauczania lub toku nauki i możliwości kończenia każdego typu szkoły w skróconym czasie. Problemy kształcenia zdolnych osób były podejmowane w trakcie reformowania systemu oświaty. Po 1999 roku ukazało się 13 rozporządzeń regulujących pracę z uczniami zdolnymi w szkole. Sytuacja prawna edukacji osób zdolnych w Polsce – na podstawie badań porównawczych przeprowadzonych w 21 krajach europejskich w 2002 roku – została oceniona jako bardzo dobra, umożliwiająca podejmowanie i realizowanie wielu inicjatyw [Limont, Cieślikowska 2004, s. 32]. Mimo istniejących możliwości, stan faktyczny kształcenia uczniów utalentowanych to obszar wielu zaniedbań i zaniechań. Podjęte w artykule zagadnienie obejmuje pewną część tej problematyki i dotyczy realizacji zadań, jakie w tym zakresie powinni realizować nauczyciele i pedagodzy. Zostanie ono scharakteryzowane na podstawie zgromadzonych danych ilościowych oraz jakościowych.

Można wskazać kilka ważnych argumentów uzasadniających rangę podejmowanego tematu. Podamy tu dwa z nich.

Kształcenie zdolnych oraz ich nauczycieli jest jednym z priorytetów oświatowych Unii Europejskiej. W rekomendacji numer 1248 z dnia 7 października 1994 roku „Kształcenie uczniów zdolnych” skierowanej do Parlamentu Europejskiego przez Komisję do Spraw Kultury i Edukacji UE znalazły się zalecenia, aby w ramach normalnego systemu szkolne-

go organizować kształcenie uczniów zdolnych. Miałyby ono być prowadzone za pomocą metody wzbogacania materiału i metody projektów. Podkreślono zarazem rangę obligatoryjnego kształcenia nauczycieli w zakresie rozpoznawania i wspierania rozwoju zdolności u dzieci i młodzieży.

Rok 2009 został ogłoszony przez Komisję Europejską Rokiem Kreatywności i Innowacji. Był obchodzony pod hasłem „Wyobraźnia – Kreatywność – Innowacje”. Pozwoliło to na podtrzymywanie zainteresowań wokół problematyki zdolności i twórczości, jakie od pewnego czasu utrzymują się wśród naukowców. Pozwala też wyrazić nadzieję na tworzenie w sferze polityki oświatowej i praktyk edukacyjnych dobrego klimatu dla wspierania osób zdolnych. Rok szkolny 2010/2011 ogłoszony został przez Ministerstwo Edukacji Narodowej Rokiem Odkrywania Talentów.

Zakres oraz struktura pomocy psychologiczno-pedagogicznej dla uczniów zdolnych w szkole – na podstawie danych ilościowych

Stan kształcenia i opieki nad uczniami szczególnie uzdolnionymi był przedmiotem kontroli przeprowadzonej przez Departament Nauki, Oświaty i Dziedzictwa Narodowego Najwyższej Izby Kontroli. Wyniki opublikowano w styczniu 2007 roku [*Informacja o 2007*]. Dane z raportu NIK w znacznym zakresie pokrywają się z wynikami badań nad identyfikowaniem i wspieraniem uczniów zdolnych, jakie uzyskano w badaniach diagnostycznych u progu reformy oświatowej w roku szkolnym 1998/1999 [Giza 2006].

Kontrola została podjęta jako rezultat analizy sprawozdań, z których wynikało, że corocznie zmniejsza się liczba uczniów korzystających z pomocy dla szczególnie uzdolnionych (głównie specjalnych form kształcenia i pomocy stypendialnej). Objęto nią publiczne szkoły podstawowe, gimnazjalne i ponadgimnazjalne w 12 województwach, stowarzyszenie Krajowy Fundusz na Rzecz Dzieci oraz Ministerstwo Edukacji Narodowej (łącznie 76 jednostek). Ocenie podlegała realizacja zadań wynikających z ustawy o systemie oświaty w zakresie pomocy szczególnie uzdolnionym, w tym zapewnienia odpowiedniej drogi kariery szkolnej w latach 2004/2005 i 2005/2006. Działania ministra oraz trzech dyrektorów szkół oceniono negatywnie. Nieprawidłowości lub uchybienia stwierdzono w 57 skontrolowanych szkołach. Aktywność ministerstwa ograniczała się do dzielenia środków finansowych na olimpiady i konkursy oraz kwalifikowania (nierzadko błędnego) wniosków stypendialnych. Nie podjęto żadnych działań systemowych. Nie podejmowano również

problematyki kształcenia zdolnych ani merytorycznie, ani też w obszarze nadzoru pedagogicznego.

W rozpatrywanym czasie odnotowano spadek liczby uczniów realizujących indywidualny tok nauki w skali kraju o 27,2%, indywidualny program nauczania zaś o 17,1% [*Informacja o 2007*, s. 13]. „Wskazuje to – piszą autorzy raportu NIK – na zmniejszające się zainteresowanie szkół obejmowaniem uczniów o ponadprzeciętnych zdolnościach i predyspozycjach tymi formami kształcenia” [tamże]. Spadła liczba stypendiów dla uczniów zdolnych przyznawanych przez Prezesa Rady Ministrów i Ministra Oświaty i Wychowania. Co trzecia szkoła nie wytypowała w ogóle kandydatów do stypendiów. W 45,9% placówek nie powołano stosownych komisji. Pozytywnie oceniano organizację i przebieg olimpiad oraz konkursów przedmiotowych, a także działalność Krajowego Funduszu na Rzecz Dzieci. Wśród badanych szkół korzystnie wyróżniło się V LO im. A. Witkowskiego w Krakowie, wybrane do badań w sposób celowy, ze względu na doświadczenie i tradycje pracy z uczniami zdolnymi.

Kolegium NIK skierowało do Ministerstwa Edukacji Narodowej wnioski pokontrolne, dotyczące konieczności opracowania spójnego systemu opieki nad uczniami szczególnie uzdolnionymi i dokonywania ocen jego funkcjonowania.

W maju 2007 roku Departament Kształcenia Ogólnego i Specjalnego MEN przedstawił do publicznej konsultacji materiały nt. „Wspieranie rozwoju uczniów wybitnie zdolnych jako zadanie władz publicznych”. Podsekretarz Stanu Stanisław Sławiński, zapraszając do dyskusji, podkreślił, że wzmocnienie działań na rzecz szczególnie zdolnych uczniów jest zadaniem wynikającym ze Strategii Lizbońskiej. Jest to najważniejszy program gospodarczo-społeczny UE. Jego celem jest stworzenie na terytorium Europy najbardziej konkurencyjnej gospodarki na świecie. Jest to możliwe m.in. dzięki inwestowaniu w rozwój talentów. Termin ukazania się tego dokumentu świadczy o tym, że był on także reakcją ministerstwa na negatywne oceny NIK.

Wśród podejmowanych zagadnień znalazły się problemy dotyczące: indywidualnego programu nauki, indywidualnego toku nauki, oceniania, klasyfikowania i promowania, konkursów i olimpiad, stypendiów, matur międzynarodowych, szkół dla wybitnie zdolnych, pomocy psychologiczno-pedagogicznej. Przedstawiono również koncepcję powołania Ogólnopolskiego Szkolnego Ruchu Naukowego, nad którym patronat objęłyby uczelnie wyższe. Materiały przygotowane przez MEN zostały dobrze ocenione przez Radę Główną Szkolnictwa Wyższego w opinii nr 8 z dnia 17 maja 2007 roku (www.rgs.edu.pl). Ministerstwo Edukacji Narodowej – po uwzględnieniu uwag opiniodawców

(instytucji i osób) – przedstawiło po wakacjach kierunki zmian i plan swoich dalszych działań, prezentując program „Uczeń zdolny” [*Wspieranie rozwoju uczniów 2007*]. Był to – obok programu wyrównywania szans uczniów pochodzących ze zróżnicowanych środowisk – jeden z dwóch priorytetów ówczesnego ministra edukacji, Ryszarda Legutki. Po jesiennych wyborach 2007 roku i zmianach ministerialnych nowe władze nie informują o kontynuowaniu tych prac. Nadal można mówić o braku działań systemowych regulujących opiekę i wsparcie dla uczniów zdolnych w polskim systemie oświatowym.

Przytoczone zaniechania w wykorzystywaniu prawnych możliwości kształcenia uczniów zdolnych są wskaźnikiem niekompetencji nauczycieli i pedagogów w tym zakresie. Ta teza znajduje potwierdzenie w innych danych z przywołanego już raportu NIK [*Informacja o 2007*]. W ponad połowie skontrolowanych szkół nauczyciele nie uczestniczyli w żadnej formie kształcenia i doskonalenia zawodowego związanego z problematyką zdolności (55,4%). Odsetek nauczycieli, którzy w takich szkoleniach uczestniczyli w latach 2004–2006 wyniósł 7,3% (na 2600 osób – 191). Co czwarty nigdy w tym zakresie się nie doskonalili. W 72,9% skontrolowanych placówek zatrudniony był pedagog szkolny, a w 9,5% psycholog. Na pedagoga przypadało w szkole średnio 500 uczniów, a na psychologa – 3900. Przywołujemy te dane, gdyż raport ujawnił, że w szkołach, gdzie nie zatrudniano pedagogów, współpraca z poradniami psychologiczno-pedagogicznymi ograniczała się tylko do przypadków uczniów z niepowodzeniami dydaktycznymi i wychowawczymi. Natomiast ponad połowa zatrudnionych pedagogów szkolnych (55,5%) nie podejmowała żadnych działań wobec zdolnych uczniów. W dokumentacji placówek – statutach, planach rozwoju, działaniach ewaluacyjnych, nadzorze, sprawozdaniach z rad pedagogicznych – stwierdzono marginalne występowanie zagadnień dotyczących uczniów zdolnych. Problemy te poruszono tylko na radach klasyfikacyjnych, przyznając nagrody książkowe i świadectwa z wyróżnieniem.

Możliwości zdobywania przez nauczycieli kompetencji w zakresie pracy ze zdolnymi uczniami są niewielkie i obejmują obszar kształcenia podyplomowego. Problematyka zdolności nie jest ujęta w standardach kształcenia nauczycieli i pedagogów jako obszar treści kierunkowych i obligatoryjnych [Giza 2007; *Standardy kształcenia dla; Standardy kształcenia przygotowującego*]. Nadal brakuje jednoznacznego wsparcia dla nauczycieli pracujących ze zdolnymi osobami, zarówno w procedurach awansu zawodowego, jak i wynagradzania. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 1 grudnia 2004 roku w sprawie uzyskiwania awansu zawodowego przez nauczycieli nie przewiduje, aby w procedurach awansu uwzględniać jego prace z uczniami zdolnymi.

Ceniona jest natomiast aktywność nauczyciela m.in. w zakresie pomocy społecznej oraz postępowaniu w sprawach nieletnich. Wśród wymagań awansowych znajdują się takie kategorie jak „efekty pracy dydaktycznej” oraz „uzyskiwanie innych znaczących osiągnięć w pracy zawodowej”. W rozporządzeniach Ministra Edukacji Narodowej przewidziane są nagrody oraz dodatki motywacyjne do wynagrodzenia za szczególne osiągnięcia uczniów. Sukcesy uczniów stanowią zatem podstawę oceny ich nauczycieli. Zarówno dla potrzeb awansu, jak też doraźnie. Wątek ten wielokrotnie był rozwijany w literaturze przedmiotu. Tu ograniczymy się do konkluzji, że wzmagają się mechanizmy konkurencji, współzawodnictwa i tego, co nazywane jest „eksploatowaniem” uczniów zdolnych. Wspieranie zdolności uczniów jest dla nauczycieli korzystne, kiedy przekłada się na wymierny sukces ucznia. W tym ujęciu nie mieści się już tak potrzebne dla ich rozwoju kształtowanie kreatywności, motywacji, korygowanie częstych dysfunkcji lub likwidowanie syndromu nieadekwatnych osiągnięć. Postulaty w sprawie dodatkowego wynagradzania nauczycieli uczniów zdolnych były mocno zaakcentowane w projekcie „Uczeń zdolny”. Znajdują swoje uzasadnienie w danych empirycznych [Śleszyński 2004, s. 66].

Praca z uczniami zdolnymi wydaje się interesującym obszarem dla innowacji i eksperymentów pedagogicznych. W drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych XX wieku doszło do istotnego zahamowania nowatorskich działań nauczycieli. W wyniku analizy treści dokumentów prawnych towarzyszących reformie edukacji Bogumiła Dumowska stwierdziła, że „projekt reformy systemu edukacji nie przewiduje samodzielnej, twórczej, innowacyjnej działalności edukacyjnej pojedynczego nauczyciela” [2003, s. 65]. Problem innowacyjności nauczyciela pojawia się wybiórczo przy określaniu statusu nauczyciela mianowanego. Nie precyzuje jednak, jak takie innowacje należałoby rozumieć. Dnia 9 kwietnia 2002 roku minister Krystyna Łybacka wydała rozporządzenie w sprawie warunków prowadzenia działalności innowacyjnej i eksperymentalnej przez publiczne szkoły i placówki. W latach 2004–2006 do Ministerstwa Edukacji Narodowej wpłynęło 12 wniosków o wyrażenie zgody na przeprowadzenie eksperymentu pedagogicznego. Żaden z nich nie dotyczył kształcenia uczniów zdolnych. Zarazem Ministerstwo nie dysponowało informacjami o innowacjach (programowych, organizacyjnych lub metodycznych) podejmowanych w tym zakresie w placówkach nadzorowanych przez kuratoria oświaty [*Informacja o 2007*].

Pomoc psychologiczno-pedagogiczna dzieciom i młodzieży organizowana jest na terenie publicznych przedszkoli, szkół i placówek zgodnie ze stosownym rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 7 stycznia 2003

roku. Jest ona dobrowolna i nieodpłatna. W paragrafie 2. wymieniono podstawowe obszary tej pomocy:

Pomoc psychologiczno-pedagogiczna polega w szczególności na:

1. Diagnozowaniu środowiska ucznia;
2. Rozpoznawaniu potencjalnych możliwości oraz indywidualnych potrzeb ucznia i umożliwianiu ich zaspokojenia;
3. Rozpoznawaniu przyczyn trudności w nauce i niepowodzeń szkolnych;
4. Wspieraniu ucznia z wybitnymi uzdolnieniami;
5. Organizowaniu różnych form pomocy psychologiczno-pedagogicznej;
6. Podejmowaniu działań wychowawczych i profilaktycznych wynikających z programu wychowawczego szkoły i programu profilaktyki, o których mowa w odrębnych przepisach, oraz wspieraniu nauczycieli w tym zakresie;
7. Prowadzeniu edukacji prozdrowotnej i promocji zdrowia wśród uczniów, nauczycieli i rodziców;
8. Wspieraniu uczniów metodami aktywnymi, w dokonywaniu wyboru kierunku dalszego kształcenia, zawodu i planowaniu kariery zawodowej oraz udzielaniu informacji w tym zakresie;
9. Wspieraniu nauczycieli w organizowaniu wewnątrzszkolnego systemu doradztwa oraz zajęć związanych z wyborem kierunku kształcenia i zawodu;
10. Wspieraniu nauczycieli i rodziców w działaniach wyrównujących szanse edukacyjne ucznia;
11. Udzielaniu nauczycielom pomocy w dostosowaniu wymagań edukacyjnych wynikających z realizowanych przez nich programów nauczania do indywidualnych potrzeb psychofizycznych i edukacyjnych ucznia, u którego stwierdzono zaburzenia i odchylenia rozwojowe lub specyficzne trudności w uczeniu się, uniemożliwiające sprostanie tym wymaganiom;
12. Wspieraniu rodziców i nauczycieli w rozwiązywaniu problemów wychowawczych;
13. Umożliwianiu rozwijania umiejętności wychowawczych rodziców i nauczycieli;
14. Podejmowaniu działań mediacyjnych i interwencyjnych w sytuacjach kryzysowych.

W świetle tego zestawienia pomoc dzieciom zdolnym nie powinna być działaniem szczególnym i wyjątkowym, gdyż należy do podstawowego zakresu pracy pedagogicznej w placówkach oświatowych. Za organizację pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych szkołach odpowiada dyrektor (§15, p. 1), natomiast udzielają jej pedagodzy i psycholodzy szkolni. Do zadań pedagoga na podstawie tego rozporządzenia należy m.in. „określanie form i sposo-

bów udzielania uczniom, w tym uczniom z wybitnymi uzdolnieniami, pomocy psychologiczno-pedagogicznej, odpowiednio do rozpoznanych potrzeb” (§15, p. 3.1). Do zadań psychologa należy natomiast: „prowadzenie badań i działań diagnostycznych dotyczących uczniów, w tym diagnozowanie potencjalnych możliwości oraz wspieranie mocnych stron ucznia” (§15, p. 4.1).

Stan pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach został scharakteryzowany przez Annę Frydrychowicz w raporcie tematycznym na podstawie danych z 2007 roku z bazy Systemu Informacji Oświatowej – SIO [*Pomoc psychologiczno-pedagogiczna*]. Z raportu wynika, że 76,6% pedagogów i psychologów zatrudnionych w szkołach, to specjaliści pracujący w miastach. Można tu mówić o rażących dysproporcjach. Nieco łagodzi te nierówności fakt, że szkoły wiejskie są z reguły małe i mniej spotyka się w nich problemów wychowawczych. Stosunkowo największą kadry zatrudnianej jest w gimnazjach. Ale i tu wskaźniki nie są wysokie. Na jednego pedagoga w szkole podstawowej przypada 564 uczniów, a na psychologa – 3857. Odpowiednio w gimnazjum – 455 i 2384. Są to liczby zbieżne z ustaleniami raportu NIK. W roku szkolnym 2006/2007 pomocą psychologiczno-pedagogiczną w publicznych przedszkolach i szkołach objęte było co piąte dziecko (1 530 149 uczniów, 20% populacji). Przeszło 63% wszystkich korzystających w szkole z pomocy psychologiczno-pedagogicznej uczniów to uczniowie podstawówek, 19,2% to gimnazjaliści. Pozostali stanowią znikomą mniejszość. Zdecydowanie najczęściej osób korzystało z zajęć dydaktyczno-wyrównawczych (47,9%). Są to zajęcia „organizowane dla uczniów, którzy mają znaczne trudności w uzyskaniu osiągnięć z zakresu określonych zajęć edukacyjnych, wynikających z podstawy programowej dla danego etapu edukacyjnego” [*Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dn. 7.01.2003 roku, §7*]. Autorka *Raportu* w konkluzji stwierdza:

Mimo odnotowywanej na przestrzeni trzech lat działania SIO, pewnej minimalnej tendencji wzrostowej, kadra specjalistów zajmujących się pomocą psychologiczno-pedagogiczną w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach jest wciąż dalece niewystarczająca [s. 25].

W rejestrze SIO kategoria „praca ze zdolnymi” nie została nawet uwzględniona.

Udzielanie pomocy dzieciom i młodzieży z wybitnymi uzdolnieniami stanowi jedno z siedmiu podstawowych zadań realizowanych przez poradnie psychologiczno-pedagogiczne. Działalność poradni na terenie kraju jest monitorowana przez Pracownię Rozwoju Poradnictwa Centrum Metodycznego

Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej w Warszawie. Źródłem danych o ich funkcjonowaniu jest również przede wszystkim zbiór pochodzący z Systemu Informacji Oświatowej.

W roku szkolnym 2007/2008 na terenie Polski funkcjonowało ogółem 559 publicznych poradni psychologiczno-pedagogicznych. W województwie świętokrzyskim działa łącznie 17 poradni publicznych, w tym dwie filie. W poradniach zatrudniani są przede wszystkim psycholodzy, pedagodzy, logopedzi. Sporadycznie są to także doradcy zawodowi, lekarze i rehabilitanci. Z pomocy poradni korzysta średnio co dziesiąty uczeń w wieku szkolnym – w świętokrzyskim jest to nieco mniej – 8,08% [*Publiczne Poradnie*]. Badaniami diagnostycznymi psychologicznymi w analizowanym czasie objęto 5,24%, a pedagogicznymi 4,76% uczniów z całej populacji. Z pomocy najczęściej korzystają uczniowie szkół podstawowych i gimnazjalnych. Najmniej diagnoz dotyczy dzieci do trzeciego roku życia.

Jednym z głównych zadań poradni jest działanie związane z orzekaniem i opiniowaniem. Orzeczenia dotyczyły przede wszystkim potrzeb kształcenia specjalnego. W roku szkolnym 2006/2007 poradnie wydały łącznie 494 079 opinii, w tym w sprawie wcześniejszego przyjęcia dziecka do szkoły podstawowej – 2141 oraz udzielenia zezwolenia na indywidualny program lub tok nauki – 1778. Można powiedzieć, że obszar pracy ze zdolnymi uczniami wśród wszystkich czynności poradni zajmuje 0,79% wszystkich opiniowanych spraw. Inną formą pracy poradni jest pomoc świadczona bezpośrednio przez pracowników. Są to zajęcia, warsztaty, terapie, ćwiczenia, wykłady oraz udzielanie porad. Wzięło w nich udział szacunkowo około 1,5 mln dzieci i młodzieży. Na tej liczby bardzo skromnie prezentują się zajęcia ze zdolnymi, którymi objęto 3594 uczniów. Rozwijanie zdolności było przedmiotem zajęć warsztatowych. Wobec innych propozycji stanowi ono także margines działalności poradni. Wśród programów profilaktyczno-wychowawczych realizowanych przez poradnie na terenie całego kraju, nieliczne dotyczyły obszaru pracy ze zdolnymi, np. „Mam pomysł” – program dla dzieci zdolnych, „Twórczy Talencik”, „Wspieranie ucznia zdolnego – rozwijanie talentów i twórczego myślenia”, „Trening twórczego myślenia i rozwoju osobowości” – dla uczniów gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych, „Rozwój wyobraźni i twórczego myślenia u dzieci i młodzieży”, „Akademia dziecięca” – program do pracy z dziećmi zdolnymi (wpisany w ubiegłym roku szkolnym do wykazu innowacji pedagogicznych przez Kuratorium Oświaty w Katowicach) oraz „Rozwiń skrzydła” [tamże].

Odbiorcami działań poradni są – oprócz uczniów – rodzice, wychowawcy placówek, nauczyciele i wychowawcy klas, pedagodzy i psycholodzy szkolni.

Wśród wielu przykładowych tematów zajęć skierowanych do rodziców jeden związany był ze wspomaganiem rozwoju talentów – „Chodź pomaluj mój świat – czyli jak rozwijać dziecięcą wyobraźnię”.

Równolegle do poradni publicznych funkcjonują placówki niepubliczne. Zakres ich działań jest podobny. Świadczą odpłatne usługi diagnostyczne i pomocowe, zgodnie z potrzebami klientów. Bardziej zamożni rodzice mogą skrócić czas oczekiwania na badania. W roku szkolnym 2006/2007 w Polsce funkcjonowało 66 poradni niepublicznych, z czego dwie w woj. świętokrzyskim [*Niepubliczne poradnictwo*]. Z reguły działają one w dużych miastach. Z zestawień liczbowych wynika, że formami pomocy bezpośredniej w postaci zajęć ze zdolnymi dziećmi objęto odsetek uczniów identyczny jak w poradniach publicznych – 0,3% wszystkich korzystających. Główną formą zajęć, jaka istotnie częściej była organizowana w poradniach niepublicznych, były zajęcia korekcyjno-kompensacyjne. Można powiedzieć, że istnieje duże społeczne zapotrzebowanie na tę formę pomocy bezpośredniej. Niewykluczone, że korzystają z niej także dzieci zdolne z trudnościami rozwojowymi.

Wspieranie uczniów zdolnych – na przykładzie działań MZPPP w Kielcach

Na terenie Kielc działa Miejski Zespół Poradni Psychologiczno-Pedagogicznych¹. W 2008 roku powstała przy nim Sekcja Merytoryczna ds. Dzieci Zdolnych. Jej przewodniczącą jest Edyta Janusz-Bielecka. Realizując priorytety kuratora oświaty, ministra edukacji oraz Unii Europejskiej dotyczące pracy z uczniami zdolnymi, rozpoczęto wdrażanie programu wspierającego rozwój tego typu dzieci. Jest to program autorski Janiny Rzepey – psychologa i Edyty Janusz-Bieleckiej – pedagoga. W założeniach autorki zwróciły uwagę, że tylko harmonijny rozwój sfery intelektualnej, twórczej i emocjonalno-motywacyjnej pozwala uczniowi zdolnemu wykorzystywać w pełni swój wrodzony potencjał. Niezmiernie ważna jest więc odpowiednia stymulacja rozwoju tych sfer.

Podczas realizacji programu dydaktycznego w szkole na ogół nie ma możliwości, aby w sposób szczególny wspierać ucznia zdolnego. Praca jest bardziej ukierunkowana na ucznia średnio zdolnego, z tendencją do pomocy najslab-

¹ W tekście wykorzystano informacje z niepublikowanego materiału autorstwa J. Rzepey i E. Janusz-Bieleckiej oraz rozmowy przeprowadzonej z E. Janusz-Bielecką w dniu 21 maja 2009 r.

szym. Uczeń zdolny jest zatem często pozostawiony samemu sobie, głównie z powodu braku czasu na specjalne działania w jego kierunku. Wskazana jest więc praca z dzieckiem uzdolnionym poza szkolnymi zajęciami dydaktycznymi, aby pobudzić jego aktywność własną, rozwijać samodzielność, umiejętności społeczne, uczyć pokonywania trudności oraz pokazać, jak w konkretnym działaniu może wykorzystać swoje możliwości poznawcze.

Autorki programu uważają, że głównym jego celem powinno być rozwijanie zdolności myślenia twórczego i wyobraźni. Bardzo ważne jest rozwijanie u uczestników programu umiejętności dostrzegania i rozwiązywania problemów. Daje szansę na prawidłowe funkcjonowanie nie tylko w grupie rówieśniczej, ale również w życiu społecznym. To właśnie nieumiejętność radzenia sobie z problemami prowadzi najczęściej do wielu trudności dydaktycznych i wychowawczych, jest źródłem Syndromu Nieadekwatnych Osiągnięć.

Uczniowie zdolni nierzadko mają zanizoną samoocenę, czują lęk przed ocenianiem, często wręcz izolują się od grupy lub są przez tę grupę odrzucani. Kolejnymi celami programu, równie ważnymi, są zatem: rozwijanie samodzielności, doskonalenie umiejętności komunikacji interpersonalnej i intrapersonalnej, kształcenie zachowań asertywnych, doskonalenie umiejętności auto-prezentacji, koncentracji uwagi, samokontroli, relaksacji, pokonywania stresu, a także rozwijanie różnych typów myślenia.

Zajęcia powinny być prowadzone metodą warsztatową i w różnorodnych formach: począwszy od gier, zabaw, prac plastycznych, inscenizacji aż do burzy mózgów, prac zespołowych, grupowego rozwiązywania problemów, ćwiczeń ruchowych z zakresu kinezylogii edukacyjnej, nauki relaksu. Potrzebne są opracowane szczegółowo scenariusze, które jednak w trakcie warsztatów są modyfikowane w zależności od potrzeb i aktualnej kondycji uczestników.

Zgodnie z założeniami spotkania powinny się odbywać na terenie poradni, aby nie kojarzyły się z zajęciami szkolnymi. Poza tym lokal poradni jest dla wszystkich uczestników terenem „obcym” i znakomicie ułatwia obserwację funkcjonowania dzieci poza swoim środowiskiem i bez obecności rodziców.

Program wspierający w rozwoju dzieci zdolne po raz pierwszy był realizowany przez J. Rzepę i E. Janusz-Bielecką w roku szkolnym 2007/2008 i obejmował dziewięcioosobową grupę uczniów kl. III i IV jednej ze szkół podstawowych z terenu Kielc. Zajęcia odbywały się regularnie w wymiarze dwóch godzin tygodniowo. Pierwsze zajęcia poświęcono na ustalenie zasad pracy, zawarto też z uczestnikami umowę o dobrowolnym uczestnictwie w tych zajęciach. Ustalone zasady w formie pisemnej umieszczono w widocznym miejscu, aby na

bieżącó móc się do nich odwoływać. Wyrażono zgodę na to, że grupa będzie miała swoją obrzędowość, tj. stałe elementy zajęć, powtarzające się na każdym spotkaniu (np. obrzęd powitania i pożegnania).

Po pozytywnej ocenie uczestników programu, nauczycieli i rodziców w kolejnym roku szkolnym, tj. 2008/2009, program realizowany był już w trzech grupach dzieci. Do prowadzenia zajęć dołączyło kilku kolejnych pracowników poradni – trzech pedagogów i dwóch psychologów. Zmodyfikowany program obejmował dzieci od II do V klasy szkoły podstawowej i realizowany był z uczniami z trzech kieleckich placówek. Należy wspomnieć, że zajęcia tego typu dana grupa odbywa tylko przez rok. W nowym roku szkolnym w zajęciach uczestniczą nowi uczniowie.

Kwalifikowanie dzieci do warsztatów osoby prowadzące rozpoczynają od spotkań z nauczycielami w wytypowanych szkołach. Zapoznają ich z założeniami programu, prosząc jednocześnie o stworzenie listy uczniów – potencjalnych uczestników programu. Wskazywane przez nauczycieli dzieci to nie tylko tzw. bardzo dobrzy uczniowie, ale również jednostki wyróżniające się swoją aktywnością, oryginalnością, nowatorskimi pomysłami i wysokimi ogólnymi zdolnościami. Nauczyciele wraz z rodzicami wypełniają specjalnie opracowany formularz o nazwie „Informacja o uczniu zgłaszającym na zajęcia wspierające rozwój dzieci zdolnych”. Po wypełnieniu ankiet odbywają się spotkania z rodzicami wytypowanych dzieci, na których omawiane są szczegółowo cele programu i zasady udziału w zajęciach.

W pierwszym roku realizacji programu przez poradnię każde dziecko biorące w nim udział było poddane psychologicznej diagnozie zdolności twórczych Rysunkowym Testem Twórczego Myślenia K. K. Urbana i H. G. Jellena. Diagnoza ta odbywała się równolegle z uczestniczeniem w zajęciach programu. Poza tym wszyscy uczniowie zostali indywidualnie zdiagnozowani pedagogicznie i psychologicznie, mieli określone potencjalne możliwości intelektualne oraz ewentualne słabe strony, nad którymi wskazana byłaby praca korekcyjna (np. ryzyko dysleksji rozwojowej). W roku szkolnym 2008/2009 uczestnicy programu zostali zdiagnozowani przed rozpoczęciem zajęć, co znacznie ułatwiło prowadzącym kwalifikowanie dzieci do konkretnych grup zajęciowych.

Po każdym zakończonym cyklu zajęć następowała ewaluacja pracy zespołów. Formy ewaluacji były różnorodne: prace twórcze dzieci, ankiety, rozmowy z dziećmi, rodzicami i nauczycielami. Podsumowań dokonywał cały zespół prowadzących zajęcia. Efektem tego są modyfikacje programu oraz działania, aby wsparciem objąć uczniów zdolnych na terenie wszystkich placówek oświatowych w Kielcach.

Oceniając realizację programu E. Janusz-Bielecka stwierdziła, że dzieci uczestniczące w zajęciach wspierających stawały się bardziej otwarte, śmiałe i pewne siebie, wypracowały poczucie własnej wartości, rozwinęły swe umiejętności twórcze, miały coraz więcej oryginalnych pomysłów. Zwiększyły się również ich umiejętności adaptacyjne do nowych warunków. Same dzieci podkreślały, że na tych zajęciach czuły się inaczej niż w szkole. Mogły się swobodnie i spontanicznie wypowiadać i zachowywać. W ciekawy sposób spędzały czas wolny, rozwijały swoje zdolności, odnosząc sukcesy. Członkowie Sekcji podkreślają, że prowadzenie tego typu zajęć mobilizuje i inspiruje do własnej aktywności twórczej i dalszego rozwoju zawodowego.

BIBLIOGRAFIA:

- Dumowska B., 2003, *Edukacja autorska w szkołach publicznych w Polsce*, Kraków.
- Giza T., 2006, *Socjopedagogiczne uwarunkowania procesów identyfikowania oraz rozwoju zdolności uczniów w szkole*, Kielce.
- Giza T., 2007, *O kształceniu pedagogów w zakresie pedagogiki zdolności. Referat wygłoszony na III Seminarium Dydaktyki Akademickiej nt. „Paradygmaty akademickiego kształcenia pedagogów”*, UJ, 26–27 XI, Kraków.
- Limont W., Cieślukowska J., 2004, *Czy potrzebna jest pedagogika zdolności?*, w: *Teoria i praktyka edukacji uczniów zdolnych*, red. W. Limont, Kraków.
- Ministerstwo Edukacji Narodowej, *Wspieranie rozwoju uczniów wybitnie zdolnych jako zadanie władz publicznych (materiały do dyskusji)*, DKOiS, MEN, Warszawa 2007 [online] www.krasp.org.pl/pliki/2289e7a51fe2290dbbf4ef3696a436a346bd.pdf [dostęp: 06.12.2010].
- Najwyższa Izba Kontroli, *Informacja o wynikach kontroli opieki nad uczniami szczególnie uzdolnionymi*, [online] 2007, <http://bip.nik.gov.pl/kontrola/wyniki-kontroli-nik/kontrola,930.html> [dostęp: 06.12.2010].
- Niepubliczne poradnictwo psychologiczno-pedagogiczne wg danych z bazy Systemu Informacji Oświatowej (SIO) zebranych na dzień 30.09.2007 roku. Raport, opr. U. Olesińska, Warszawa [online] www.cmppp.edu.pl 2008 [dostęp: 24.06.2009].
- Pomoc psychologiczno-pedagogiczna w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (na podstawie danych z bazy SIO – wrzesień 2007 r.). Raport, opr. A. Frydrychowicz [online] www.cmppp.edu.pl 2008 [dostęp: 24.06.2009].
- Publiczne poradnictwo psychologiczno-pedagogiczne wg danych z bazy Systemu Informacji Oświatowej (SIO) zebranych na dzień 30.09.2007 roku. Raport, opr. U. Olesińska [online] www.cmppp.edu.pl 2008 [dostęp: 24.06.2009].

- Rada Główna Szkolnictwa Wyższego, *Standardy kształcenia dla kierunków studiów z dnia 19.02.2007* [online] <http://www.rgsw.edu.pl> [dostęp: 24.06.2009].
- Rada Główna Szkolnictwa Wyższego, *Standardy kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela* [online] <http://www.rgsw.edu.pl> [dostęp: 24.06.2009].
- Śleszyński P., *Ekonomiczne uwarunkowania wyników sprawdzianu szóstoklasistów i egzaminu gimnazjalnego przeprowadzonych w latach 2002–2004* [online] www.men.gov.pl/oswiata/archiwum/ekspertyza [dostęp: 24.06.2009].

Summary

The tasks of teachers and educators concerning the education and care of gifted schoolchildren result from the regulation of the Minister of National Education and Sport of 7 January 2003, about the organization of the psychological and pedagogical assistance to children and youth in public kindergartens, schools and educational centres. The activities include support of pupils with outstanding talents. A school head is responsible for the organization and realization of these tasks and educators and school psychologists provide that assistance. Help to gifted children and youth is one of the basic tasks of the psychological and pedagogical centre. The article presents statistical data (the report of the Highest Inspection Chamber and data from the database of the Educational System) which reveal the lack of interest of schools and psychological centres in the support of schoolchildren with overaverage abilities and predispositions. Two major causes of such state can be indicated: the lack of the possibility of teacher and educator training in the scope of pedagogy of abilities and the lack of the univocal support for teachers working with gifted pupils, both in procedures of professional advancement and financial incentive. In this context it is proper to promote single initiatives of supporting gifted pupils. The article describes the programmed of work with gifted pupils carried on from the school year 2007/2008 in the Municipal Psychological and Pedagogical Centre in Kielce.